

sokkal nagyobb, mint más irodalmakban. Ebből viszont az is következik (természetesen és sajnos), hogy nálunk a műfordítás *mint művészeti megnyilvánulás* vált az ipari tömegtermelés részévé. Épp ezért rendkívül fontos, hogy az újabb irodalmárgeneráció (miközben e számokban is felmutatja a kiváló fordítói készségeit) újra nekifut a műfordítás elméleti kérdéseinek és gyakorlati problémáinak – hátha ennek következtében a mai magyar műfordítói *köznyelv* váltása is bekövetkezik majd...

Az igen gazdagon szerkesztett füzetek kiállítása is igen szép (laptev: Czeizel Balázs); a mellékletként közölt nagyobb terjedelmű anyagokat más típusú papírra nyomták, s így mutatósan és elegánsan elkülönülnek a lap törzsanyagától (bár kérdés, ha már valami be van kötve a füzet egészébe, mitől lesz melléklet?); a nyomdatechnikai trükkök és játékok nagyon hatásosan és szellemesen illusztrálják a füzetek egészét stb. stb., öröm kézbe venni a lapot – öröm olvasni is; csak remélni lehet, hogy a szerkesztőség még sokáig bírja majd az általa diktált iramot. Mert így, ha a világirodalom fiktív teljességéről nem kapunk is felvilágosítást, legalább komolyan szembenézhetünk más kultúrák alapproblémáival – ennél többet pedig talán már nem is szabad feltételeznünk...

MARGÓCSY ISTVÁN

A NYELV VÉGTELEN GAZDAGSÁGA

A dolgokat nem lehet szétválasztani. Minden mindennel összefügg. Erre akkor jöttem rá, amikor egy pedagógiai konferencián vettem részt. A jelenlévők – velem együtt – azon vitakoztak, hogy az egyetemeken folyó tanárképzésben a pszichopedagógiai tanegységek között tárgyfelvételi, avagy csak megszerzési kényszerrendezés álljon-e fenn, továbbá, hogy a tanárképzés-szigorlatot a közismeret terhére lehessen-e letenni, vagy sem, meg illyesmikről. Egyszer csak

főállt egy idős professzor, szép beszedű ősz ember, és azt mondta: attól félek, elveszünk a részletekben. A tanárképzés szerves egész, nem lehet részekre szakítani. Semmihez nem hasonlítható folyamat ez, mert itt emberek formálnak embert formáló embert. És leült.

Meghatott csend fogadta szavait, mindenki bólogatott, ezt szebben nem is mondhatta volna. Az eddigi vitázók kényelmetlenül érezték magukat, nem lehetett visszatérni a tanüzem piszlicsáré részletkérdéseire. Én pedig eltűnődtem, hogy a „szétszakíthatatlan szerves egészre” való hivatkozás a dilettánsok legbiztosabb mentsvára. Aki azt mondja, hogy a zene csodálatos szövetét nem lehet taktusok halmazára, akkordokra meg előjegyzésekre szétvagdalni, az nem zenész. Nekem volt olyan nyelvész-tanárom, aki – ha túl sokat okoskodtunk, hogy melyik szabály hatóköre pontosan mekkora, és milyen hierarchikus viszonyban van a többi szabályokkal – azt felelte: a nyelv végtelen gazdagságát nem lehet száraz szabályok rendszerébe szorítani. (Én is szoktam ezt mondani a tanítványaimnak, de csak röhögnek, mert tudják, ez azt jelenti: fogalmam sincs, járjanak utána maguk. De az én tanárom komolyan gondolta.)

Hadd adjak egy példát a magyar nyelvtanból. Gyakran kerül két magánhangzó egymás mellé, például *beír, semmi áron, kávéért*; az ilyen magánhangzó-kapcsolatot hiátusnak nevezzük. Számos nyelvben ismert jelenség, hogy a hiátus két tagja közé egy rövid, gyors *j*-szerű hangot (hiátustöltőt) iktat a beszélő: „*beírj*”, „*semmijáron*”, „*kávéjért*”. Hogy miért teszi ezt? A nyelvész erre nem tud válaszolni, tehát elhárítja magától a kérdést mint komolytalant. No de – kérdezi a laikus – nem éppen ez volna a nyelvész célja, hogy megmagyarázza: mit miért csinál a beszélő? Hiszen a nyelvet valamilyen céllal használja, mindig valamilyen helyzetben, közegben nyilatkozik meg, a nyelv elszakíthatatlan szerves egészet alkot a kultúrával, a személyiséggel, az emberi kapcsolatokkal, vágyakkal és félelmekkel. Hát persze. Én sem állítom, hogy ez nem így van, csak azt, hogy ez nem a nyelvtudo-

mány illetékessége. Nézzük csak meg az igazán komoly tudományokat, mondjuk az orvostudományt. Szerves egészet alkot az ember? Igen. Elszakíthatatlan egymástól test és lélek? Igen. Lehet mégis a mellékvesét vizsgálni, úgy önmagában, nem törődve azzal, hogy e mellékvese tulajdonosa boldog vagy boldogtalan, szegény vagy gazdag, apáca vagy örömlány? Igen, kandidálni lehet *A mellékvese* című monográfiával. Vagy mit szólnának, ha egy matematikai konferencián föllálna valaki, és azt mondaná, kollégák, elveszünk a részletekben, nem szabadna megfélekednünk arról, hogy a számok mögött mindig valós dolgok, mennyiségek, tömegek állnak, nincs önmagában „öt”, csak öt ember, öt perc vagy öt méter van, a szám elszakíthatatlan attól, aminek a száma, a szorzás vagy az osztás nem történhet cél és értelem nélkül, vizsgálatához hozzátartozik annak vizsgálata is, hogy miért szoroz vagy oszt az illető. Kínos lenne. Az mond ilyen, akinek nehéz a matek, aki már az elején elveszítette a fonatot, és az absztrakt tárgyakkal való elmélyült manipulálástól vissza akar menekülni valami átlátható, felszínközeli régióba. Amely szükségképpen igénytelenebb és sekélyesebb – ezt hivatott ellensúlyozni a nagy szerves egészre, a célra és értelemre való hivatkozás. A dilettáns tényleg azt hiszi, hogy a taktusokra szabdalással tönkretesszük a zenét, és a pusztá számok használatával félredobjuk a mennyiségek és mértékek lüktetően releváns világát, hogy valami papírzú egyenleteken köszörüljük helyette az agyunkat.

De térjünk vissza a hiátustöltéshez: tegyük föl, a beszélő azért teszi be a *j*-t, hogy könnyebbé tegye magának a beszédet, tehát hogy egyfajta kényelmesség vezérli. Mármost köztudott, hogy a magyarban a hiátustöltő *j*-t az iskolázatlan beszélők kiterjedtebben használják, mint az iskolázottak: „*teja*”, „*Timeja*”, „*mondtajaz Erzs*” – de vajon igaz-e, hogy az iskolázatlan beszédet jobban jellemzi a kényelmesség? Ez bizonyíthatatlan, mert legalább anny minden szől e tétel ellen, mint mellette. Például az iskolázatlanok sokkal nagyobb hányada használ kétféle e-t, márpedig nyil-

vánvalóan kevésbé „kényelmes” (ha ez a szó egyáltalán jelent valamit) úgy beszélni, hogy *éttem kényeret meggyel*, mint úgy, hogy *ettem kényeret meggyel*, csupa egyforma evel. Ha az iskolázatlan beszélő egyhelyütt – úgymond – kényelemből cselekszik, máshelyütt pedánsan ragaszkodik rafinált fonetikai szabályokhoz, akkor a kényelmességi magyarázat értéktelen. Ha általánosítgatások helyett rendszeresen megvizsgáljuk az iskolázatlanok hiátustöltő stratégiáját, kiderül, hogy (1) egyazon szón belül csak az ea hiátusra terjesztik ki („*teja*”, de nem „*rájunt*”); (2) két szó közé csak akkor, ha a második a határozott névelő („*mondtajaz Erzs*”), de nincs olyan, hogy „*tejalig ettél*”, „*a Bélajott volt*”, „*a hátsójutcában*”. A „*mondtajaz...*” nem tekinthető a hangtani szabály kiterjesztésének, mert csak a névelőre vonatkozik. Az ilyen beszélő számára a névelőnek nem két alakja van (*a/az*), hanem négy: *a/az/ja/jaz*, például: *kész a hús*, *kész az étel*, *olcsó ja hús*, *olcsó jaz étel*. Szép, logikus rendszer – de nem nevezhető kényelmesebbnek, mint az iskolázottak által használt. Hogy min-

dezt miért csinálja a beszélő? Mert ilyen az ő nyelvi rendszere. Megmagyaráztuk? Meg. No és hogyan függ mindez össze a nyelv céljával és értelmével? Nem tudom, de – *A mellékese szerzőjével és Czerny mesterrel együtt* – hiszem, hogy az analízis messzebbre vezet, mint a szintézis.

Talán nem is dilettáns, akinek ehhez nncs kedve, csak az újkori tudományok haladnak eleve rossz vágányon analitikus vakságukban. De így alakult: ezt szoktuk tudománynak nevezni (vagy mesterségnek vagy művészetnek, mindegy). Akit ez nem érdekel, ne csinálja: de nem szabad úgy tennie, mintha szakember volna, mert a reneszánsz óta nem ezt hívjuk szakembernek. A humán tudományokban sem – pedagógiában, nyelvészetben, irodalomban –, pedig ezekről hiszi el a legnehezebben a dilettáns, hogy nem az alapkérdésekkel foglalkoznak. Ingerlő a gondolat, hogy minden mindennel összefügg (mutatnak is erre jelek), ám erről sokkal nehezebb értelmeset mondani, mint a hiátustöltésről. A dolgokat nem könnyű szétválasztani, de csak úgy derül ki, hogy milyenek.

NÁDASY ÁDÁM